

MARGONAUTÁK

Írások Margócsy István 60. születésnapjára

Szerkesztők

Csörsz Rumen István, Hegedüs Béla, Vaderna Gábor (I. rész)

Ambrus Judit, Bárány Tibor (II. rész)

Munkatárs: Teslár Ákos (II. rész)

rec.iti

Budapest • 2009

[<http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>]

Mikor keletkezett a *Nemzeti hagyományok*?

A *Nemzeti hagyományok* keletkezéséről semmilyen közvetlen forrás nem áll rendelkezésünkre. Nem ismerjük a mű kéziratát; nem tudunk sem olyan levélről, sem a kortársak megjegyzéséről, melyben olyan tanulmány kidolgozására lenne utalás, amely azonosítható ezzel a terjedelmes értekezéssel. Ilyen feltételek mellett abból a hipotézisből indulunk ki, hogy a tanulmány Kölcsey 1826-os pesti tartózkodásának első felében született, amikor Szemere Pállal együtt dolgozott az 1826 augusztusában megjelenő *Élet és Literaturá* első kötete végleges formájának kialakításán. A felhasználható dokumentumok hiányát azzal magyarázzuk, hogy mindketten Pesten vagy Pécelen tartózkodtak, s a korábbi évek szerkesztői munkájától eltérően nem kellett egymással levelezniük. Azzal kívánjuk az írás keletkezési időpontjára vonatkozó feltevést valószínűsíteni, hogy áttekintjük kettejük 1820 és 1826 között keletkezett levelezését, és igazolni törekszünk, hogy sehol nem kerül szóba ez az írás, mely – mint az *Élet és Literaturá* első, nagy tanulmánya – joggal tekinthető a folyóirat programcikkének.

A szerkesztők Theodor Körner *Zríny* című tragédiájának Szemere Páltól származó átdolgozásától remélték, hogy a többször kitérő sikerrel bemutatott darab nyomtatott változata vonzóvá és kelendővé teszi lapjukat. Erre mutat, hogy az előfizetési felhívásban egyedül ezt a művet emelték ki, és utaltak a közönség korábban megnyilvánult várakozására:

ZRÍNYI, melyet a' köz tiszteletben álló Asszonyi Egyesület Pest Városának játékszínén a' közönség' nagy részvételével előadott, minekutána már több ízben nyomtatásra kérttetett, végre sajtó alá került.¹

Amikor a szerkesztők 1820-ban először határozták el komolyan a közös folyóirat kiadását, a Szemere-féle Körner-átdolgozást Johann Jakob Engel 1774-ben keletkezett *Fragmente über Handlung, Gespräch, und Erzählung* Kölcsey készítette magyar fordítása kíséretében akarták kiadni.² Így ők átvették volna a kritikai jellegű folyóirat azon szerkesztési elvét, melyre Döbrentei Gábor is törekedett az *Erdélyi Múzeum* kiadása során. Ez abban nyilvánul meg, hogy a kritikus felvázolja az egyes műfajok általános

¹ A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye, Szemere-tár, IX, 3–4.

² L. KÖLCSEY Ferenc, *Irodalmi kritikák és esztétikai írások: I. 1808–1823*, s. a. r. GYAPAY László, Bp., Universitas, 2003 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái), 434–436. (A továbbiakban: KÖLCSEY 2003.)

elméletét, majd a bírálathoz tárgyává tett művekre alkalmazza azokat. 1814-ben Döbrentei így kérte fel Kölcseyt Csokonai műveinek recenziálására:

Recenseáld minden munkájit. Tedd Ódái' Recesiója elébe az Óda' Theoriáját; Dorottyája elébe pedig a' Furcsa Vitézi Versezetét; 's mutassd meg, mi hibáji vagynak? 's mit tett?³

1820 tavaszán Pestről visszatérve Kölcsey nagy fogadalmat tett:

Mihelyt pihenés által új erőt nyerendek, azonnal írni fogok, annyit a' mennyi csak fejemből ömölhet, 's a' mennyit csak ezen kéz leírni megbír.⁴

Ígéretét nem részletezte, és az Engel-fordításon túl⁵ nem tudunk olyan értekező műről, melyet a folyóiratukba szánt volna. Idézett levelében említi ugyan a „cséljáték” plánját, mely készen állt fejében, de további részleteket nem mond róla, és ez a mű soha többet nem került szóba közös folyóiratuk kapcsán. Biztonsággal kizárható tehát, hogy ennek köze lett volna a *Nemzeti hagyományok*hoz.

A folyóirat formálódásának 1823-as szakaszáról bőven állnak rendelkezésre források, hiszen mivel Kölcsey nem tudott Szemeréhez utazni Pestre vagy Pécelre, levelezés útján voltak kénytelenek a szerkesztői munkát egymással intézni. 1823 februárjában Szemerének alkalmat nyílt, hogy rövid időre Csekébe látogasson,⁶ az ekkor született döntésekről közvetlen úton nem tudunk, de feltételezhetjük, hogy a később minden magyarázat vagy bevezetés nélkül említett dolgokban ekkor állapodhattak meg. Minden bizonnyal ezek közé tartozik az, hogy a folyóiratot erősen kritikai jellegűnek szánták. Erre mutat az a tartalomjegyzék, melyet Szemere 1823. március 26-án küldött Csekébe:

Foglalat: Zrínyi. Szemere. Vallásbeli Értekezés.⁷ Kölcsey. Vidavers deákul.⁸ Petrasovics. Elkésések. Fáy András. Balladok és Románczok. Kölcsey. – Az Intelligenz-Blattok⁹ helyett a' gyűjtemény belüli daraboknak Recenzióji

³ Döbrentei Gábor – Kölcseyhez, 1814. febr. 25. KÖLCSEY Ferenc, *Levelezés: I. 1808–1818*, s. a. r. SZABÓ G. Zoltán, Bp., Universitas, 2005 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái), 297–298.

⁴ Kölcsey – Szemere Pálhoz, 1820. ápr. 29. KÖLCSEY Ferenc, *Levelezés: II. 1820–1831*, s. a. r. SZABÓ G. Zoltán, Bp., Universitas, 2007 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái), II. (A továbbiakban: KÖLCSEY 2007.)

⁵ KÖLCSEY, *Engel esztétikai töredékei*, KÖLCSEY 2003, 64–104.

⁶ Kölcsey – Szemere Pálhoz, 1823. febr. 25. KÖLCSEY 2007, 39.

⁷ KÖLCSEY, *Töredékek a vallásról*.

⁸ SZEMERE Pál, *Vida Lászlóhoz*, Szemerei SZEMERE Pál *Munkái*, I–III, szerk. SZVORÉNYI József, Bp., Franklin, 1890, I, 85–87.

⁹ közlöny; itt: a folyóirat irodalmi híreket közlő része

foghatnak helyet. Tehát: Zrínyi. Kölcsey. Vallásbeli *Értekezés*. Kölcsey. Vidavers. Prof. Kézy Mózses. Elkészések. Szemere. Balládok. Kölcsey. A' Recenziók petite bötűkkel volnának rakva, 's ezen planumban azon jó lenne, hogy a' Recenziótól rettegő silánykább Írók nem erőlködnének nyakunkba tolni firkalásaikat. Ha ezen planum javallásodat megnyerte, kérlek édes Ferim, a' Vallásbeli *Értekezést* és *Románczaidat* 's *Balláda*-*idat* recenseáld Magad, 's küld fel hozzám. Ohajtanám, hogy Zrínyimet Te recenseáld.¹⁰

Kölcsey alapvetően jóvá hagyja ezt a javaslatot, és csak apró észrevételeket tesz:

Az én principiumom az, hogy akarmit és akarmi módon adnak mind egy, csak a' lehetőségig jó legyen. Ugyan azért planumodban itt sem gáncsoskodom. De a' foglalat a' 24 ívhez képest úgy tetszik kicsiny leszen. Ugyan azért Sz[ent]Györgynapi Debreczeni Vásárról Töredékeimen kívül még két más apróságot veendesz, mellyeket tetszésed szerént haszonra fordíthatsz. Egyik Archeologia,¹¹ másik gúnyoló darab.¹² Midőn leveledet vevém épen a' Kritikáról szolló értekezésemet¹³ dolgozám; de leveled félben hagyatta velem, 's ez dolgozatlan marad. Mert a' miket itt mondtam volna nagy részént elmondhatom Zrínyid felett. [. . .] Balládjaimat is igen röviden recenseálhatom; de a' Töredékek recenseálatlan maradnak. [. . .] Én ezen Töredékeket a' harmadikon kívül csak nem egészen újra dolgoztam; 'S a' másodikat holnap és következő napokon negyedszer fogom újra dolgozni. Mihelyt vele egészen készen leszek (nem fog 4 napnál több időt elvenni), A' görög philosophia történeteihez kezdek,¹⁴ nehogy sok jegyzéseim haszontalanúl heverjenek továbbra is. Ez nem kicsinyre terjedő munka leszen 's tetszésedtől fog függeni, ha szakaszait a' Minerva¹⁵ későbbi darabjaiban használni fogod e, vagy különös kiadásra útasítasz velek. Minden esetre nekem ez a' munka inkább szívemen fekszik: mint talán te gondolnád. 'S így csak nem egy egész évig kevés poetai mozgást várhatsz tőlem.

A levél egy későbbi pontján további munkák lehetőségét veti fel:

¹⁰ Szemere Pál – Kölcseyhez, 1823. márc. 26. KÖLCSEY 2007, 44.

¹¹ KÖLCSEY, *Az állati magnetizmus nyomairól*.

¹² KÖLCSEY, *Előbeszéd*.

¹³ KÖLCSEY, *Ízlés*, vö. KÖLCSEY, 2003, 472–473.

¹⁴ KÖLCSEY, *Görög filozófia*.

¹⁵ az *Élet és Literatura* korábbi, tervezett címe

Szeretnék egy Vossi Homért, és a' Heyne kisebb kiadású Iliászát, ha e' kettőre rá segíthetnél nagy jót tennél velem. Mert nekem egy Bazeli hibás Iliászom volt, 's attól is fosztva vagyok. Én a' Görög philosophia története mellett írhatnék egy rövid conspectust [áttekintés] az egész Római poesisről; mit mondasz reá? Hatalmamban leszen a' Collectio Pisauriensis,¹⁶ mellyben minden lehetséges maradványi a' római költésnek feltaláltnak.¹⁷

Számunkra azért nagyon informatív ez a levélrészlet, mert Kölcseynek egy évről kiterjedő munkaterve körvonalazódik benne. A *Töredékek* recenziálásán kívül (később ehhez is kedvet kap¹⁸) elvállalta a Szemerétől kapott feladatokat, a kritikáról szóló fejtegetéseiről úgy döntött, hogy nem önálló írásként közli, hanem a Körner-bírálat részévé teszi, és a *Töredékek* átdolgozásán túl egy nagy munkának szenteli idejét: a görög filozófia története kidolgozásának, ami mellett – úgy vélte – lett volna még elég ideje és energiája a római költészetéről is írni egy áttekintést. A Homérosz-kötetekre vonatkozó kérés azt is sejteni engedi, hogy nem vetette el végleg az *Iliász*-fordítás gondolatát sem. Mindezt olyan pillanatban mondja, amikor kevésnek ítéli a folyóirat számára rendelkezésre álló anyagot. Ha tehát lett volna valami kész vagy könnyen elkészíthető műve, minden bizonnyal nem hagyta volna említetlenül. Ezekből a körülményekből jogosan lehet arra következtetni, hogy a *Nemzeti hagyományoknak* ekkor sem a gondolata, sem valamilyen már kidolgozott vagy vázlatos része nem volt meg.

A vállalt munkákkal ígéretesen haladt, és április közepén megírta a három elküldésre kész műhöz (*Töredékek a vallásról, Előbeszéd, Az állati magnetizmus nyomairól*) a kísérőlevelet. Szemere vette a tanulmányokat, és azonnal elindította cenzúráztatásukat. A *Töredékek* esetében nehézségek adódtak, mivel az értekezés teológus cenzor kezébe került.¹⁹ Ez a fordulat aggodalommal töltötte el Kölcseyt, és azt kezdte mérlegelni, hogy mivel tölthetik ki lapjukat, ha a *Töredékeket* a cenzúra nem engedi kinyomtatni, vagy ha olyan mértékben megcsönkítja, hogy nem érdemes közölni:

Azt kérdem, hogy mit kelljen írunk? Erted, hogy a' kérdés onnan jó, mert én a poetai műveken, 's kevés Archeológiai jegyzeteken kívül, csak philosophiai műveket adhatnék. [...] Merjem e vizsgálódásaimat a' historia folyamatjába szővni? Vagy azt véled e, hogy minden philosophiai vizsgálat a' lélek 's a' lélek tehetségeinek 's ismereteinek határai felől,

¹⁶ *Collectio Pisauriensis omnium poematum, carminum fragmentorum Latinorum...*, I–VI. Pisauri [Pesaro], 1766. L. KÖLCSEY 2007, 516.

¹⁷ Kölcsey – Szemere Pálhoz, 1823. ápr. 6. KÖLCSEY 2007, 48–49, 51.

¹⁸ Kölcsey – Szemere Pálhoz, 1823. júl. 12. KÖLCSEY 2007, 80–81.

¹⁹ Szemere Pál – Kölcseyhez, 1823. jún. 12. KÖLCSEY 2007, 71–72.

épen úgy félre fog értetni: mint a' Töredékek? Vagy csupán csak verset és grammatikát írjunk e? Mert botanikát, Chemiát, és Anatómiát nem tanultam olly szorgalommal, hogy valaha rólok, 's belőlök írkalhassak. [. . .] Töredékeim helyett pótlékul semmit sem adhatok, annál fogva nézz széllyel saját írásaid közt, 's azon néhány ívnyi hézakot valami interessans tárggyal pótolod ki. Én ha félben lévő írásaim közül valamellyiket hírtelen kidolgozhatnám is, de nincs köztök semmi a' mi a' poesis 's poetika határin kívül lenne: ilyen nemü írásunk pedig már elég van. Jó volna, ha Zrinyi elkészülne, 's inkább egyéb poetai darabokat helyette elhagyhatnánk más időre.²⁰

Kölcsey töprengéseiből látszik, hogy folyóiratukat változatos témájúvá kívánta tenni, és nem akarta, hogy a költészet és a poétika nagyon túlsúlyra jusson. Ilyen körülmények között nem valószínű, hogy a *Nemzeti hagyományok* megírását fontolgatta. A levélből ugyan az is kiderül, hogy volt poétikai tárgyú félbehagyott írása, és bár nem zárható ki, hogy ez a *Nemzeti hagyományok* valamely részlete vagy ahhoz készült jegyzete volt, semmilyen adat nem támasztja alá ezt a feltételezést. Sokkal inkább elképzelhető, hogy a később *Ízlés* címen ismertté vált töredékére utalt, melyet valószínűleg részben azért akart összevonni a Körner-bírálattal, hogy csökkentse a poétikai tárgyú írások dominanciáját. Azt viszont biztonsággal kizárhatjuk, hogy ekkortájt kezdte fontolgatni a *Nemzeti hagyományok* megírását, hiszen a folyóirat érdekében inkább foglalkozott volna botanikával, mint hogy költészeti tárgyú értekezést írjon.

A folyóirat arculatának kialakítása során Kölcsey egy más ügyben is beszélt azokról az írásokról, melyeket a jövőben ki tudna és akarna dolgozni. Június 12-ei levelében Szemere felvetette, hogy nem

jó volna e, nem szükséges volna e a' tárgyakat egyáltalában für Ungarn [Magyarországra nézve] választani.²¹

Kölcsey postafordultával reflektált a felvetésre:

Azt kérded, Édes Palim, ha a' M[inerva]. tárgyait nem kellene e általában für Ungarn választani? Megvallom ezt csak félig értem. Mert ha ez annyit tesz, hogy a' tárgyak a' Nemzet határain belől fekdjenek, ugy többet jelent, mint jelenteni látszik. Azonban valld meg Édes Palim, hogy ha vizsgálat és tudomány forog fenn: úgy legjobb az embernek saját eredetiségét 's a' lelkesedés pillantatának Eingebungját [sugallatát]

²⁰ Kölcsey – Szemere Pálhoz, 1823. júl. 28. KÖLCSEY 2007, 87.

²¹ Szemere Pál – Kölcseyhez, 1823. jún. 12. KÖLCSEY 2007, 73.

követni, nem pedig mellékes czélokra kitekintgetni. Lehetnek olly tárgyak, mellyeket a' te ideád szerént jól lehetne ki dolgozni. De az Én Mesmerismusrol írt munkácskám görög archeológiát foglal magába 's azt kell magába foglalnia: mert ott a' Mesmerismus régi történeteiről van szó. Ha a' Divinatiorl plánumba vett írásom²² elkészülhet, itt igen is követhetem, 's követni is fogom intéseidet. Philosophusi jegyzeteimet a' mi illeti: Azok egyenesen a' görög philosophia történeteit érdeklik; ezek tehát hogyan lehetnének hazai tárgyúak? Osztán, valljuk meg, hogy a' hol philosophiáról van szó, ott még nagyon kevés reflexióval lehetünk magunkra nézve. Más lenne az, ha a' nemzet történeteit, szokásait, törvényeit, Constitutióját vennők vizsgálat alá. 'S ezt én egy részről meg is teendő vagyok, ha Töredékeim Censurája el nem íjeszt, 's bátorságot vehetek magamnak arra, hogy Montesquieuből készült íráskámat nyomtatás alá kidolgozzam, hol a' francia törvény 's egyéb illyenek helyett, a' magyar dolgokra lennék figyelemmel. Azonban az idő is borong, 's ki tudja még, hogy a' Censurák nem lesznek e sanyarúbbak?²³

A *Nemzeti hagyományok* olyan írás, mely tökéletesen megfelelt volna Szemere szempontjának, ha tehát Kölcsey ekkoriban foglalkozott volna a téma feldolgozásával, nagy valószínűséggel szót ejtett volna róla. Ehelyett Montesquieu kapcsán inkább egy társadalom- vagy alkotmánytörténeti mű megírásáról beszélt.

Az elmondottakból az következik, hogy 1823 nyarán Kölcseyben még nem fogant meg a *Nemzeti hagyományok* megírásának gondolata. Sőt azt is hozzátehetjük, hogy amíg nem változtak meg a folyóirat első számával kapcsolatos szerkesztői elképzelések, addig éppen ez a koncepció akadályozta ennek a költészeti tárgyú, programtanulmányként megjelent írásnak a megszületését. A szerkesztési elvek újragondolásának pedig nincs nyoma a két barát levelezésében. Az év második felében a levélváltások sűrűsége látványosan csökkent, és egyre hangsúlyosabb szólamot kapott az írásképtelenség emlegetése,²⁴ majd 1824 januárja után Kölcsey közel másfél évig nem ír barátjának.²⁵ Válságos lelki állapota akkor fordul jobbra, mikor Szemere hatására 1826 tavaszán

²² „A jóslásról tervbe vett írás végül nem készült el. Jászberényi József okkal feltételezi, hogy a Mesmerismus-tanulmányokhoz készült Kluge-jegyzetekkel szinte egyidőben készítette Kölcsey kivonatokat Bayle *Dictionnaire*. . . -ének mágiára vonatkozó szócikkeiből, s ez képezte volna a meg nem írt tanulmány alapját. (L. JÁSZBERÉNYI József, *Kontextusok Kölcsey Ferenc magnetista tematikájú műveibe*, ItK, 2001, 373–396.)” KÖLCSEY 2007, 534.

²³ Kölcsey – Szemere Pálhoz, 1823. jún. 27. KÖLCSEY 2007, 76–77.

²⁴ Kölcsey – Szemere Pálhoz, 1823. júl. 12. KÖLCSEY 2007, 80–83; Kölcsey – Szemere Pálhoz, 1824. jan. 30. KÖLCSEY 2007, 107–110.

²⁵ Kölcsey – Szemere Pálhoz, 1825. máj. 18. KÖLCSEY 2007, 122–126.

Pestre és/vagy Pécelre utazik. Az itt lehetővé vált közös munka megnyithatta az utat egy módosított szerkesztési elv kialakítása előtt, aminek következtében helye lett a folyóiratban egy újabb poétikai tárgyú értekezésnek.